

Suomen ulkopoliittiset valinnat 1944

Paasikivi-Seura 26.10.2010

Paavo Rantanen (25.10.10)

SUOMEN ULKOPOLIITTISET VALINNAT 1944

Seuramme edeltäjä Viktorian piiri tarjosi varmaankin ajankohtaisten aiheiden lisäksi mahdollisuuden myös nyt annetun aiheen pohtimiseen. Voin olettaa, että silloin suhtauduttiin kriittisesti vuoden 1944 valintoihin Paasikivi-seuran perustajien joukossa kun oli sodanaikaisen rauhanopposition jäseniä. Jotkut olivat sitä mieltä, että Suomen tuli edelleen kantaa syyllisyyden taakkaa.

Reunaehdot

Suomen ulkopoliittisia valintamahdollisuuksia 1944 tarkastellessa, on otettava huomioon ne reunaehdot, mitä ajan sotilaalliset ja poliittiset tapahtumat sanelivat. Vaikka hallituksen sisäpiiri hoiti ulkopoliittikkaa suljetuin ovin, käytiin poliittisissa piireissä ja mediassakin sensuurista huolimatta keskustelua siitä, mihin olisi mentävä. Tarkastelun pohjaksi voi hahmotella, miten eri tahoilla nähtiin sodan lopputulos. Suuren yleisön parissa sotaväsymys oli kasvanut. Maan johto, hallitus ja eduskuntapiirit, erilaiset järjestöt, eräänlainen poliittinen luokka, ja armeija olivat eri tavoin mukana enemmän tai vähemmän intensiivisesti tätä pohtimassa. Paljon riippui siitä, mitä maailmalla näytti tapahtuvan. Erilaiset ideologiat vaikuttivat keskusteluun. Siinä tuntuivat myös ulkoiset paineet: Saksan pyrkimys pitää Suomi ruodussa ja Ruotsin halu ohjata Suomea rauhantielle. Vihollispuolen propaganda oli ajoittain hyvin voimakasta.

Erilaiset tilannearviot

Tilannearvioita oli laidasta laitaan. Osa perustui tiukkaan realismiin, jonka perusteella asemamme vaikeus tiedostettiin, mutta mahdollisuudet päästä irti sodasta katsottiin vähäisiksi Saksan mahdin ja Suomen riippuvuuden vuoksi. Monet arviot olivat hyvin tunneperäisiä, kauhistuttiin tappion vaaraa, todettiin aseveli ideologisesti vastenmieliseksi. Toisaalta Saksa nähtiin ainoana tukena vaaratilanteessa. Osaksi arviot perustuivat puutteelliseen tietoon, huhuihin ja uskomuksiin, mutta Suomen lehdistöä seuraamalla saattoi lukea, mihin suuntaan oltiin menossa. Sensuurilla oli rajoittava vaikutuksensa, mutta sittenkin. Toinen asia oli se, mihin haluttiin uskoa.

Valtakunnan ylimmässä poliittisessa johdossa epäily siitä, ettei Suomi ollutkaan voittavalla puolella, syntyi vuoden 1941 loppuun mennessä, ja Mannerheimin usko Saksan voittoon oli koetuksella jo syksyllä saksalaisten vaikeuksien kärjistyessä. Patrik Lilius, seuramme edesmennyt jäsen, kertoi minulle, miten JR 5:n – eversti Aladar Paasosen rykmentti – komentoteltan pienessä piirissä syyskuussa 1941 ei uskottukaan Saksan voittoon. Isäni oli Valtionlainajärjestön Keski-Suomen piiri johtaja – hän kertoi kokemastaan järkytyksestä joulun alla 1941. Järjestön valtakunnallinen johtaja sanoi hänelle yksityiskeskustelussa Saksan tulevan häviämään. Perustelu oli selvä: Pearl Harbor, Hitlerin sodanjulistus USA:lle, jonka taloudellinen potentiaali oli ylivoimainen.

Rauhanoppositiossa aktiivisesti toiminut Yrjö Ruutu kävi valtioneuvos Paasikiven luona jo tammikuun 1942 lopulla katsoen, että Suomen oli heti irtauduttava sodasta. Paasikivi piti ajatusta mahdottomana – ”nyt ei voi tehdä mitään” – ja viittasi Saksaan.

Toisessa ääri laidassa eli kauan, jopa talveen 1944 saakka usko sodan onnekkaaseen loppuun. Kerron taas isäni kertomaa. Tammikuussa 1944 hän oli kotiseutuvaltuuskunnassa Syvärillä keskisuomalaisia sotapoikia tervehtimässä. Syvärin virtaa katseltaessa muuan ryhmän jäsenistä lausahti vakaasti: ”Ja tuossa on Suomen tuleva itäraja.”

Suomen linja muuttuu

Stalingradin katastrofin jälkeen hallituksen sisärengas, joka oli pitänyt aiemmin esitettyjä rauhanvihjeitä epärealistisina, teki ratkaisevan linjauksen – sodasta oli päästävä eroon. Sen jäsenet vierailivat helmikuun 1943 alussa Mikkelissä. Päämajan näkemys oli, että edessä oli uusi Moskovan rauha. Johtopäätökseksi tuli että rauhaan oli pyrittävä hoitamalla asia yhteisymmärryksessä Saksan kanssa. Merkillepantavaa oli, että mukana oli saksalaisystävänä tunnettu ulkoministeri Rolf Witting. Presidentinvaalin jälkeisessä tilanteessa vaihdettiin hallitusta – Edwin Linkomies tuli pääministeriksi ja Henrik Ramsay ulkoministeriksi, Tannerin ja Waldenin pysyessä paikoillaan. Tavoitteeksi tuli rauhan aikaansaaminen. Hallituksen sisäpiirin mielestä asiaa oli hoidettava salassa Saksan ja kotimaisen yleisen mielipiteen vuoksi. Sisäpiirin ulkopuolelle jätettiin ulkoasiainvaliokunnan jäsen, pankinjohtaja Tyko Reinikka (ml.), joka oli saksalaissuuntauksen vankka kannattaja. Ulkopoliittista neuvonpitoa ei hallituksessa harjoitettu. Ulkopuolisille ei rauhasta puhuttu, joten muut ministerit saattoivat keskittyä omiin toimiinsa.

USA:n tehtyä maaliskuussa 1943 välitysyriityksen, Ramsay päätti pelata Saksaan nähden avoimin kortein ja matkustaa Berliiniin keskustelemaan asiasta ulkoministeri von Ribbentropin kanssa. Ramsay´ta on tästä arvosteltu, mutta valittu tapa oli oikea, sillä asia olisi taatusti vuotanut Saksan valppaan lähettilään Wipert v. Blücherin tietoon. Ribbentrop varoitti Ramsay´ta ankarasti vaatien poliittista sopimusta ja USA-suhteiden katkaisemista. Rangaistukseksi Saksa rajoitti viljan vientiä Suomeen ”teknisistä syistä.” USA :n lähetystö luopui yrityksestään arvioiden, että Moskovan kaavailemat ehdot torjuttaisiin.

Hallituksen edelle pyrkinyt rauhanoppositio, jonka rivit olivat laajenneet vuoden 1943 puolella, oli toimelias. Se vaati pikaisia päätöksiä. Se oli ameebamainen kooste lukuisista ryhmistä, jotka rauhanasiaa harrastivat. Sen ytimessä olivat RKP:n monet poliitikot ja kansanedustajat, SDP:n vasemmistosiipi, erilaiset kulttuurihenkilöt, ja aate oli saavuttanut kaikupohjaa myös SAK:n piirissä. Sen puheenjohtajasta Eero A. Wuoresta tuli merkittävä aktivisti, joka lopulta ylitti toimillaan rajan vihollisen eduksi. Vientiteollisuudessa oli paljon anglosakseille myönteistä mieltä, ja kun tulevaisuus näytti uhkaavalta, oli pelastettava, mikä pelastettavissa oli. Merkittävin tekijä tässä ryhmässä oli Finpapin johtaja Holger Nystén, joka palveli puolustusministeriössä ja oli kenraali Waldenin ehdottoman lojaali luottomies. Nysténin piiri sai melkoista mainetta ja Nystén toimi tiedon välittäjänä Waldenin ja täten myös marsalkan sekä rauhan harrastajien välillä. Kun tiedustelin hänen pojaltaan, mitä isäukko oikein oli puuhaillut, sain vastauksen: ”Isäni ei olisi koskaan tehnyt mitään sellaista, mitä Walden ei olisi hyväksynyt.” Monet hänen laillaan toimivat vilpittömässä mielessä. Toisaalta monet rauhanoppositioon kuuluvat virittelivät maanpetoksellista toimintaa esittäen idean pakolaishallituksesta jo keväällä 1943 ja uudelleen kesällä 1944, välittämällä salaista tietoa vastapuolelle ja harjoittamalla propagandaa vihollisen hyväksi. Rauhanoppositioon mahtui siis sekä isänmaanystäviä että isänmaanpettureita, takinkääntäjiä sekä toiveajatteliijoita.

Julkista kuuluisuutta saavutti opposition 33 jäsenen kirjelmä, jossa vaadittiin suhteiden parantamista USA:han ja kehoitettiin hallitusta irtautumaan suurvaltasodasta. Paasikivi ei hankkeeseen yhtynyt. Vaikka Ryti oli ilmoittanut olevansa samaa mieltä aloitteen tavoitteista, julistus julkisuuteen tullessa vahingoitti maan asemaa. Sitä paheksuttiin laajalti. Unkarissa tehtiin jo hieman aiemmin vastaavanlainen aloite. Se, eikä eräiden unkarilaisten poliitikkojen siirtyminen vihollisen puolelle Unkarin etuja valvomaan, ei auttanut veljeksansamme lainkaan.

Tilanne vuoden 1944 alussa

Vuoden 1944 alussa olivat ulkoiset tekijät edelleen kaventaneet Suomen valintamahdollisuuksia. Sotatilanne oli vuoden 1943 jälkipuoliskolla käynyt entistä uhkaavammaksi, vaikka Suomen rintamalla olikin rauhallista. Saksan aloite oli idässä lopullisesti mennyt, vaikka neuvostoarmeija ei syksyn mittaan saavuttanutkaan merkittäviä voittoja. Liittoutuneet etenivät Apenniinien niemimaalla hitaasti kohti pohjoista. Italia oli sodassa vaihtanut puolta. Keskustelu ”invaasiosta” Eurooppaan oli alkanut. Pommituksista huolimatta Saksan sotatalous toimi täydellä teholla, ja toiveita pantiin uusiin ihmeeseisiin, joilla voitaisiin vihollisen oloa vähintäänkin hankaloittaa. Tätäkin tärkeämpää oli, että Teheranin huippukokouksessa oli päätetty sodan tulevasta suuntaviivoista, mm. mairinnoususta Euroopan mannermaalle. Saksalta ja sen liittolaisilta vaadittiin ehdotonta antautumista. Suomen osalta sovittiin, että Neuvostoliitto hoitaisi hankalan naapurinsa. Stalin kaavaili rauhanehdoiksi vuoden 1940 rauhansopimuksen palauttamisen, Hangon tukikohdan tai Petsamon liittämisen Neuvostoliittoon, rankat sotakorvaukset, välirikon Saksan kanssa ja sen joukkojen karkottamisen Suomesta sekä Suomen armeijan demobilisaation. Stalin sanoi olevansa valmis neuvottelemaan Rytin tai itse pirun kanssa rauhasta, mutta hylkäsi tiedossaan olevat suomalaisten ajatukset neuvottelusta vuoden 1939 rajojen pohjalta. Hän lupasi kunnioittaa Suomen itsenäisyyttä. Roosevelt ja Churchill olivatkin sitä mieltä, että ehdot olivat kohtuulliset. Suomen kannalta oli tärkeää, ettei ehdottomasta antautumisesta puhuttu – tämä pelottava näkymä oli ollut esillä aiemmin syksyllä.

Hallituksen sisäpiiri Rytin ja Mannerheimin kanssa halusi edistää rauhanprosessia, sillä keskusteluyhteys Neuvostoliittoon oli avattu juuri ennen Teheranin konferenssia Tukholman kautta. Läntinen naapurimme halusi irrottaa Suomen sodasta ja siten rauhoittaa ympäristönsä sodan aiheuttamilta vaaroilta. Lähtettiläs Kollontain viesti oli, että Neuvostoliitto olisi valmis keskustelemaan rauhasta, mitä varten Suomen oli esitettävä näkemyksensä. Tärkeää oli myös Moskovasta tullut vahva vakuutus Mannerheimin koskemattomuudesta. Häntä siis pidettiin keskeisenä tekijänä Suomen rauhanprosessissa. Alustava kontakti uhkasi kuitenkin juuri ennen uutta vuotta katketa, Moskovan torjuessa Suomen esittämät ajatukset.

Omilla rintamillamme oli tilanne edelleen rauhallinen, ja joukkomme olivat asemassa kaukana kotimaasta Syvärin takana ja Stalinin kanavalla Poventsassa. Kaiken varalta suoritettiin linnoitustöitäkin, joten saattoi ajatella, että armeija antoi maalle turvallista selkärankaa.

Tammikuussa 1944 oli vaikeaa hahmotella, miten päästä toivottuun tulokseen ja saada poliittiset puolueet ja kansa hyväksymään välttämättömät ratkaisut. Asiasta ei ollut koko hallituksessakaan yksituumaisuutta, sillä vaikka tilanteesta ja uhkaavista näkymistä oli alkusyksystä 1943 käyty lyhyesti keskustelua, salaisuudet olivat yhä salaisuuksia ”tavallisellekin ministerille”. Joulukuun lopulla Paasikivikin oli todennut Ramsay’lle, ettei voisi ajaa rauhanasiaa tiedossa olevilla ehdoilla.

Mahdottomia vaihtoehtoja

Kun nyt yritän eritellä, millaisia mahdollisuuksia v. 1944 oli, joudun syylistymään jossitteluun epätieteellisellä tavalla. Rohkenen kuitenkin tuoda esiin myös mahdottomia vaihtoehtoja.

Ensimmäistä voisin kutsua saksalaislinjaksi, jota poliittisista puolueista kannatti yksituumaisesti IKL. Sen mukaan yhteistyötä Saksan kanssa tuli jatkaa voitokkaaseen loppuun saakka. Aseveljeyttä ei saanut rikkoa. . Saksan merkitys elintarvikehuollossa oli erittäin suuri – mm. kolmannes viljan tarpeesta oli sen varassa – materiaaliapu puolustusvoimille oli erittäin tärkeää ja 20. Vuoristoarmeija piti huolta Lapin ja Pohjois-Suomen puolustamisesta. Ideologisia siteitäkin oli, joskin natsimielisten lukumäärä jäi pieneksi. Saksaan tukeutuvia oli enemmistö kokoomuksessa sekä maalaisliitossa. On vaikea nähdä, mihin usko Saksan voittoon enää perustui. Kenties tärkein argumentti oli ministeri Reinikan hallituksessa esittämä näkemys: kun invaasio olisi torjuttu, Saksa voisi keskittää voimia itään ja lyödä Neuvostoliiton. Kokonaisratkaisu voisi kenties muistuttaa ensimmäisen maailmansodan loppua.

Saksalaislinjan noudattaminen olisi voinut merkitä myös muutoksia poliittisessa ja sotilaallisessa johdossa. Maahan tuli saada tarmokas saksalaismielinen hallitus. Mannerheim oli väsynyt ja liian vanha, tilalle kelpaisi kenraali Airo. Pisimmälle mentiin, kun jotkut oikeistopoliitikot ehdottelivat kesäkuussa saksalaisille Suomen ”unkarisoimista” eli miehitystä, kuten Unkarissa maaliskuussa 1944. Vallankaappaus huhuja oli liikkeellä jo kevättalvella, ja lopulta esillä oli ajatus pakolaishallituksesta saksalaisten turviin Lappiin – tämä maalaisliiton kansanedustaja Niukkasen idea syttyi syyskuussa rauhantekovaiheessa, mutta sammui välittömästi.

Vallansiirron idean esitti myös Ribbentrop saapuessaan Helsinkiin juhannuksen aikaan. Jo automatkalla Malmilta kaupunkiin hän kysyi lähettiläs v. Blücheriltä, olisiko maassa tuhat päättäväistä miestä, jotka tarvittaessa voisivat kaapata vallan. Lähettiläs kauhistui ehdotusta sanoen, että Suomessa on 97 prosenttia demokraatteja, joten ehdotus ei ole realistinen. Tyytymätön ulkoministeri palasi aiheeseen myöhemminkin. Lähettiläs, jonka arvio ei miellyttänyt, oli jo vuosia ollut ministerinsä epäsuosiossa.

Maan johdon ei sittenkään tarvinnut olla liian huolissaan kaappausvaarasta, sen verran epärealistiselta se vaikutti. Sotilaallisesti uhkaan varauduttiin perustamalla Helsingin suojaksi kenraaliluutnantti Woldemar Hägglundin komentama osasto H. Kesäkuussa torjuttiin myös saksalaisten tarjous armeijakunnan esikunnan lähettämistä Suomeen annetun sotilasavun kylkiäisenä.

Toisena vaihtoehtona näen passiivisen – ”wait and see”- linjan. Helsingistä poistuva USA:n asiantuntija Robert McClintock kuvaili näillä sanoilla presidentti Rytin tunnelmia. Tässä hän osui harhaan, sillä Ryti oli mukana aktiivisesti aivan toisella linjalla. Odottavalla linjalla taisi olla Suomen kansan enemmistö. Tällaista ajattelua esiintyi sekä eduskunnassa että hallituksessa. Odotettiin kaiketi, että Suomi voisi säilyä sivuosassa. Kuviteltiin, että kun suuret ratkaisisivat sodan tuloksen, Suomi voisi jotenkin selviytyä olemalla hiljaa. Ajateltiin, että sota päättyisi kenties suureen rauhankonferenssiin, jolloin Suomikin saisi oikeutta. Tässä voitiin tukeutua Atlantin julistuksen periaatteisiin. Ei kuitenkaan tiedetty, ettei Neuvostoliitto sitoutunut siihen, vaan ajoi kylmästi omaa etuaan länsiliittoutuneista välittämättä. Tiedossa ei myöskään ollut, että Englanti oli taipunut Moskovan vaatimukseen Baltian maiden ja Puolan osalta. Asia oli vaikea myös USA:lle, joka ei koskaan tunnustanut de jure Baltian maiden miehitystä. Puolan osalta Roosevelt antoi periksi sille, että Neuvostoliitto saisi pitää jo Ribbentrop-sopimuksessa 1939 luvatut itä-Puolan alueet. Roosevelt lupasi tämän Stalinille yksityisesti, mutta pyysi ymmärtämään, ettei USA voisi asiaan julkisesti myöntyä, koska oli tulossa vaalit, ja Roosevelt tarvitsi puolalaistaustaisten demokraattien äänet. Stalin oli jalomielinen ja sanoi ymmärtävänsä Rooseveltin ongelman.

Selvää kuvaa ei ollut siitä, miten Suomi voisi menestyä tällaisella linjalla. Tavallaan tätä kuvasti myös Suomen sodanjohdon menettely, jossa oli sekä realismia että toiveajattelua. Realismia kuvasti se, että jo hyvissä ajoin valmistauduttiin luopumiseen Itä-Karjalasta, vaikka Mannerheim ajatteli, että sitä voisi pitää neuvotteluissa panttina. Puolustusvoimien ryhmityskin säilyi pitkään panostuksena Itä-Karjalaan, kun taas Kannaksen puolustus oli mitoitettu heikommaksi. Mannerheimin ja Airon ajattelun mukaan Neuvostoliiton suurhyökkäys Kannaksen kautta Suomeen ei olisi järkevä ajatus, koska Suomi oli selvästi sivunäyttämö, ja tärkeämpää olisi kilpajuoksu Berliiniin. Stalin ajatteli toisin ja päätti, että Suomi olisi strategisella iskulla irrotettava sodasta.

Rauhanopposition linja

Rauhanopposition valinta oli nopea irtipääsy saksalaisista ja sodasta esteistä piittaamatta. Tässä ryhmässä nähtiin lopputulos Suomen kannalta tuhoisana ja oltiin sitä mieltä, että Suomi oli sodassa väärällä puolella. Muuttamalla suuntaa haluttiin maailmalle osoittaa, ettei Suomi kannattanut natsi-Saksan politiikkaa. Suomen piti päästä ”oikealle puolelle” ja täten varmistaa itselleen suojea kohtalo sodan loppuselityksessä. Kuinka pitkälle tällä linjalla haluttiin mennä, vaihteli suuresti. Liikkeessä oli niitäkin, jotka eivät pitäneet pahana, vaikka saksalaiset miehittäisivät maan – sehän olisi konkreettinen osoitus, että Suomi oli tunnustanut oikeaa väriä.

Oppositiota ruokki erityisesti Ruotsin media, jonka suhtautuminen Suomen viralliseen linjaan oli erittäin kielteinen. Rauhaan halusi Suomea ohjata Ruotsin hallituskin, joskin ulkoministeri Güntherin ja kabinettsihteeri Bohemanin toiminta oli lehdistöön verrattuna hienovaraisempaa. Neuvostoliiton propagandaa ja länsiliittoutuneiden viestintää kuunneltiin vastaanottavaisina, ja sanomia pyrittiin tulkitsemaan parhain päin.

Yrjö Kallinen, jolla oli periaatteellinen tuomitseva kanta Saksaan nähden, uskoi, että irtautumalla sodasta olisi saatu ”tukea ja tunnustusta” länsivalloista. Tällaista oli lupailtu. Hän ajatteli, että tahdikas irtautuminen Saksasta olisi mahdollinen, ja vaikka Saksa yrittäisi Suomea rangaista, ei sillä enää olisi ollut tällaiseen voimia. Kallinen myönsi myöhemmin olleensa hyväuskoinen – lännestä ei tukea herunut muuta kuin verbaalisella tasolla. Ankara totuus oli se, että niin USA kuin Englantikin pitivät prioriteettina Saksan lyömistä, minkä vuoksi Neuvostoliiton kanssa ei kannattanut ruveta kiistelemään pikkumaiden hyväksi.

Kun rauhankosketukset Neuvostoliittoon oli viety pitkälle helmikuussa 1944, oli keskustelu avattava eduskunnassa. Nyt saivat rauhanopposition edustajat tilaisuuden. Tietoa Neuvostoliiton kovista vaatimuksista oli tarjolla, sillä ne oli julkistettu Ruotsin lehdistössä helmikuun lopulla. Myös Neuvostoliitto julkisti ne toistaen talvisodan edellä noudattamaansa taktiikkaa. 29.2. pidetyssä eduskunnan istunnossa Neuvostoliiton ehdotukset torjuttiin, mutta riitaisen keskustelun tuloksena annettiin hallitukselle valtuudet selvittää rauhan mahdollisuuksia. Uudelleen asia tuli esille 16.3, jolloin hallitus sai luottamuslauseen. SDP:n eduskuntaryhmässä rivit hajosivat, ja yli kolmannes ei olisi halunnut tukea hallitusta. Väinö Voionmaa oli sitä mieltä, että hallitusta olisi vaihdettava.

Rauhanopposition tunnelmia kuvasi Holger Nystén, jonka mielestä ehdot olivat kovat, mutta hän toivoi, että asiasta jotenkin selvittää. Miten, sitä hän ei tiennyt. Viipurin ja Hangon pelastamista toivottiin. Keskusteluun levisi Ruotsin kautta saatua ”tietoa” lievennetyistä rauhanehdoista.

Rauhantoiveet saivat kovan iskun Paasikiven käytyä Moskovassa. Hallitus hylkäsi Neuvostoliiton tarjouksen ja sai 12.4. eduskunnalta luottamuslauseen. SDP:n sisäisessä kokouksessa rauhanopposition jäsenet olivat myöntövyölinjalla, mutta vain 11 kansanedustajaa vastusti luottamuslauseen antamista.

Tuntui siltä, että rauhanoppositio lamaantui keväällä, kun umpikuja näytti ehdottomalta. Aivan kokonaan toiminta ei tyrehtynyt, sillä tiedotustoimintaa jatkettiin, ja ulospääsyn mahdollisuuksia puntaroitiin. 3.6. Urho Kekkonen kävi kahden sosialidemokraatin kanssa Valtion tiedotuslaitoksen uuden päällikön kenraali Kekonin luona ehdottaen, että rauhaan pyrittäisiin muodostamalla uusi hallitus Mannerheimin johdolla. Tiedossa oli, että Moskova ei halunnut keskustella Suomen sen hetken hallituksen kanssa.

Rauhanhallituksen aikaansaaminen ja kieltäytyminen yhteistoiminnasta saksalaisten kanssa olivat opposition pääteemoja kesäkuussa. Yritys hallituksen vaihtamiseksi alkoi Kuuterselän läpimurron jälkeen, mutta sammui muutamassa päivässä Mannerheimin asettuessa sitä vastustamaan. Saksasta oli jo saatu arvokasta apua, ja lisäavun saanti oli varmistettava – hallituksen vaihtuminen olisi voinut katkaista tämän elämänlangan. Kun ns. Ribbentrop-sopimus oli tehty, oppositio nosti asiasta suuren äläkän syyttäen vastuussa olevia valtiokaappauksesta, maalaten kauhukuvia Gestapon vallasta. Väinö Tanner onnistui SDP:n eduskuntaryhmässä torjumaan hallituksen hajoamisen, poliittinen kaaos oli vältetty, ja tilanne rauhoittui. Rauhanoppositio ei saanut eduskunnassa aikaan välikysymystä – liikkeen kärkimieheksi noussut Urho Kekkonen sitä puuhasi – hallituksen kaatamiseksi. Poliittinen torjuntavoitto oli saavutettu.

Heinäkuun aikana rauhanoppositio piti rauhanvaatimusta yllä, ja rauhaan kannustavia sanomia kulki mm. Wuoren ja Nysténin välityksellä sisäpiirin tietoon. Eduskuntaryhmä painosti Tanneria. Hanke pakolaishallituksen aikaansaamiseksi Tukholmaan sammui alkuunsa. Kollontai ei ottanut rauhanopposition edustajia vastaan. Moskovan mielestä asiat oli hoidettava virallista linjaa myöten.

Mannerheimin suunnitelma-B ?

Tukholman-linjalla liikkui myös Holger Nystén kenraali Waldenin toimeksiannosta. Hänellä oli yhteyksiä sekä Ruotsin viranomaisiin että länsivaltojen lähetystöihin. Mannerheimilla oli ilmeisesti varalla länteen tukeutuva ”suunnitelma B”. Tätä kannattaisi selvittää – siinä todellinen haaste tutkijoille. Tukea haettiin ”Saksan miehityksen” varalta, mutta Neuvostoliiton taholta tuleva uhka oli varmasti konkreettisempi. Olisiko lännestä tullut pelastus, on mielestäni kyseenalaista, sen verran armotonta suurvaltojen peli oli. Tämän teeman tutkiminen saattaa olla hyvin vaikeaa. Arvokasta lähdemateriaalia on tuhottu tai sitä on kadonnut. Nystén poltti toimintaansa koskevat paperit ennen kuolemaansa – puolionsa kanssa käymäänsä kirjeenvaihtoa lukuunottamatta. Rauhanopposition veteraani C.O. Frietsch, jonka alaisena palvelin Wienissä 1960, sanoi minulle, että hänen vuotta 1944 koskevat paperinsa ovat tukholmalaisen pankin holvissa hyvässä tallessa.

Antautuminen ?

Viidentenä vaihtoehtona oli antautuminen, ts. heittäytyminen voittajan hyvän tai pahan tahdon varaan. Tämä tuli esille juhannuksen aikaan. Hallituksen vaihtamisen epäonnistuttua päätettiin Waldenin ehdotuksesta kysyä Tukholman kautta rauhannehtoja, ilmoittaen, että Suomi oli valmis irtautumaan Saksasta. Aamulla 23.6 saatiin karu vastaus:

”Kun Neuvostoliitto useat kerrat on joutunut suomalaisten pettämäksi, toivomme Suomen hallitukselta saavamme presidentin ja ulkoasiainministerin allekirjoittaman selityksen, että Suomi on valmis antautumaan ja pyytämään rauhaa Neuvostohallitukselta. Jos saamme Suomen hallitukselta tämänkaltaisen asiakirjan, on Moskova valmis ottamaan Suomen valtuuskunnan vastaan.”

Ruotsin UD:n Boheman halusi viestistä pois antautumisvaatimuksen, mihin Kollontai ei suostunut. Tämä uskotteli myöhemmin, ettei antautumista oikeastaan vaadittu vaan ”valmiutta antautumiseen”. Asiasta esitettiin sittemmin versio, jonka mukaan oli tarkoitettu ”poliittista antautumista.”

Hallituksen ulkoasiainvaliokunta keskusteli asiasta, ja mielipiteet menivät ristiin. Tanner ja Ryti kaavailivat vastausta, jonka mukaan antautumisehdoista voitaisiin keskustella, tätä ja Rytin lievempää muotoilua vastustivat selkeästi Linkomies, Ramsay, Walden ja Reinikka. Marski, jolle soitettiin kahteen otteeseen, oli enemmistön kannalla. Enemmistö oli varmaan oikeassa, sillä professori Turtolan Moskovasta löytämän Neuvostoliiton antautumisasiakirjan ehdot olisivat tuhonneet Suomen itsenäisyyden. Tukholmaan ei vastattu.

Ryti vihjasi antautumisasiasta luonaan käyneille kuudelle rauhanopposition edustajalle. Professori Voionmaa oli sitä mieltä, että jos vaatimus todella tehdään, on laadittava vastaehdotus. Tähän asia jäi. Myöhemmin lähettiläs Gripenberg kysyi ulkoministeriltä, eikö olisi pitänyt avata keskustelu Moskovan kanssa antautumista hyväksymättä. Ramsay torjui – nykyisessä vaikeassa tilanteessa ei ole varaa ryhtyä pitkiin keskusteluihin Saksan eikä Neuvostoliiton kanssa.

Toteutunut valinta

Jäljellä on toteutunut valinta, jonka voisi tiivistää pyrkimykseksi siedettävään rauhaan ajankohtana, jolloin Saksa ei voisi Suomea vahingoittaa ja irtoamista estää. Hallituksen kriitikoksi muuttunut Paasikivikin toi esiin helmikuussa, että jos pelataan aikaa kolme tai viisi kuukautta, armeija kestää, ja Saksa heikentyy, voitaisiin päästä rauhaan. Tämä oli myös sisärenkaan tavoite. Asia oli vireillä joulukuussa alkaneiden rauhankosketusten muodossa, vaikka vuoden 1944 alkaessa oltiin pysähtyneessä tilassa. Uhkaavalta tuntui Leningradin saartorenkään lopullinen murtuminen ja rintaman siirtyminen Narva-joelle tammikuun lopussa.

Sisärenkaan oli pakko raottaa salaisuuksien ovea, sillä 26.1. käytiin hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa keskustelua Ruotsin neuvosta lähettää neuvottelija Moskovaan. Samana päivänä asiasta kerrottiin koko hallitukselle – tuore ministeri Kaasalainen (ml.) käytti selkokiehisen puheenvuoron, jonka mukaan armeija ja kansa eivät hyväksyisi rauhaa vuoden 1940 rajojen pohjalta. Päätöksiä ei tehty, mutta useat maalaisliiton ja kokoomuksen ministerit vastustivat neuvottelijan lähettämistä tai halusivat lykätä tämän vaikean asian.

Viisi päivää myöhemmin hyväksyttiin ajatus Paasikiven matkasta Tukholmaan. Mannerheim oli tässä vaiheessa puhunut Rytille pikaisen rauhan tarpeesta.

Paasikivelle annetut ehdot tulivat nopeasti julkisuuteen, mikä herätti levottomuutta ja päättäjien hermopainetta. Hallitus, eikä liioin ulkoasiainvaliokunta, pystynyt tekemään päätöksiä. Mannerheim piti ehtoja mahdottomina, mutta Paasikiven mielestä olisi ”odottamattoman hyviin” ehtoihin suostuttava. Hallitus ei niitä hyväksynyt, ja sai eduskunnalta äänin 105-80 luvan tutkia mahdollisuuksia rauhaan edullisin ehdoin. Vastaan äänestivät maalaisliitto – paitsi kolme toisinajattelijaa – IKL ja kokoomus. Sen riveistä vain Linkomies tuki hallitusta.

Seuraavat viikot olivat hallitukselle vaikeat. Hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa sovittiin vastauksesta, jonka mukaan eräitä ehtoja ei voinut hyväksyä, mutta oltiin kyllä valmiita neuvottelemaan. Ruotsin ulkoministerin neuvosta tekstiä korjattiin. Järkytys oli melkoinen, kun Moskova tyrmäsi Suomen kannan ja asetti määräajan: sen antamat ennakkoehdot olisi hyväksyttävä 18.3. Eduskunta antoi hallitukselle uudelleen luottamuslauseen. 17.3. lähetettiin Moskovaan viesti korostaen keskustelunhalua. Moskovan antaman määräpäivän jälkeen tilanne näytti olevan poikki. Ei sentään. Neuvostoliitto taipui ja kutsui suomalaiset neuvottelijat Moskovaan.

Paasikiven matkan seurauksena olivat uudet täsmennetyt ehdot, joiden kovuus järkytti välittäjinä toimineita ruotsalasiakin. Helsingissä Paasikivi piti ehtoja vaikeina mutta arveli, että eräistä kohdista olisi voinut neuvotella. Hallitus hylkäsi Moskovan tarjouksen – rajaa koskevat ehdot, suuri sotakorvausvaatimus, saksalaisten karkottamiselle annettu määräaika oli aivan liian lyhyt, armeijan nopeaa demobilisaatiota ei voinut hyväksyä. Ehtojen täyttäminen merkitsisi valtakunnan olemassaololle vaaraa. Linkomies esitteli asian tässä hengessä eduskunnalle 12.4. Hallitus sai luottamuslauseen, ja Moskovaan lähetetyssä viestissä perusteltiin Suomen kanta toivoen rauhanomaisten naapurisuhteiden aikaansaamista. Tässä vaiheessa tyytymätön Saksa rankaisi Suomea viljanvientikiellolla ja osittaisella asevientikiellolla, jotka purkautuivat kesäkuun kriisitilanteessa.

Moskovan vastauksena oli propagandaryöppy ja strategisen iskun valmistelu.

Neuvostoliiton suuroffensiivi, juhannuskriisi, Rytin kirje Hitlerille ja jatkuvat taistelut panivat Suomen ahtaalle. Hallituksen hajoaminen sentään vältettiin. Heinäkuun puolivälissä virisi uudelleen toive rauhasta. Neuvostoliitto vihjasi tähän ja tietoa saatiin Tukholmasta. Tämä johti Rytin ja Mannerheimin sekä sisärenkaan päätökseen presidentin ja hallituksen vaihtamisesta. Uusi tiimi voisi – vapautuneena Rytin antamasta sitoumuksesta – viedä maan rauhaan. Elokuun alussa näytti ensimmäinen rauhanteon edellytyksistä toteutuneen – puolustuslinjat pitivät. Saksalaisten vuoksi pelattiin varovasti, ja Mannerheim piti ohjat itsellään. Kun hän ilmoitti rauhanpyrkimyksestä 17.8 Mikkeliissä vierailleelle sotamarsalkka Keitelille, ja kun reaktiota Saksan puolelta ei kuulunut, tehtiin ratkaiseva päätös kontaktista Neuvostoliittoon 24.8. Toinen edellytys – Saksan heikentyminen – oli varmistunut. Näin oli ollut jo heinäkuun lopussa, kun Saksan ote Normandiassa herpaantui. Muutamaa viikkoa myöhemmin liittoutuneet olivat Pariisissa, Romanian vaihtaessa puolta samaan aikaan.

Loppu on historiaa. Valtakunta pelastui ja pääsi rauhaan, mutta ehdot eivät olleet edulliset: rajat huononivat vuoden 1940 rajoihin verrattuna, sotakorvaus oli raskas ja Porkkalan tukikohta herätti levottomia kysymyksiä. Toisaalta oli kuitenkin tiettyjä lievennyksiä keväällä saatuihin ehtoihin sotakorvauksien osalta ja sikäli, ettei saksalaisten karkottamiselle tullut määräaika. Oli valittu käypä vaihtoehto.